

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

**Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету**

ВИПУСК 33

Рівне – 2021

УДК 94(477) + 94 (100)
А 43

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : Зб. наук. пр. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. Вип. 33. Рівне: РДГУ, 2021. 256 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан – кандидат історичних наук, професор,
член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м. Рівне)

Відповідальний редактор:

Шеретюк Валерій – кандидат історичних наук, професор (м. Рівне)

Редакційна рада:

Давидюк Руслана – доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Жарна Криштоф – доктор хабілітований в галузі історії, професор
(м. Жешув, Республіка Польща)

Киридон Алла – доктор історичних наук, професор (м. Київ)

Троян Сергій – доктор історичних наук, професор (м. Київ)

Фісанов Володимир – доктор історичних наук, професор (м. Чернівці)

Члени редколегії:

Галуха Любов – кандидат історичних наук, професор (м. Рівне)

Жилюк Сергій – доктор історичних наук, професор (м. Остріг)

Майзнер Роберт – доктор хабілітований в галузі історії, професор (м. Ченстохова,
Республіка Польща)

Соммер Ханна – доктор гуманітарних наук в галузі соціології, професор
(м. Жешув, Республіка Польща)

Степанков Валерій – доктор історичних наук, професор (м. Кам'янець-Подільський)

Стоколос Надія – доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Чухліб Тарас – доктор історичних наук, провідний науковий співробітник (м. Київ)

Швецова-Водка Галина – доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Шеретюк Руслана – доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

*Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного університету,
протокол № 10 від 25 листопада 2021 р.*

***Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ №15857-4329Р***

ISSN 2519-1942

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. Пластова, 31,
Факультет історії, політології та міжнародних відносин РДГУ,
isf_rdgu@ukr.net
<http://fipmv.rv.ua/>

СХИЗМА 1054 РОКУ У КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ ВІДНОСИН СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Аліна Хведас

Рівненський державний гуманітарний університет

Україна, 33027, Рівне, вул. Пластова, 31

e-mail: akhvedas@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6941-5891>

Олена Ворон

Рівненський державний гуманітарний університет

Україна, 33027, Рівне, вул. Пластова, 31

e-mail: olenavoron1@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5418-5296>

У статті досліджується проблема взаємовідносин між світською та духовною владою в XI ст. Проаналізовано передумови та причини, які уможливили Велику Схизму. Визначено особливості подій 1054 року. Окреслено головні наслідки розколу церков для східної вселенської церкви. Простежено вплив Схизми на подальшу еволюцію державно-церковних відносин.

Ключові слова: християнська церква, державно-церковні відносини, папа римський, патріарх, Велика Схизма.

A. Khvedas, O. Voron. SCHISM OF 1054 IN THE CONTEXT OF STATE-CHURCH RELATIONS OF THE MIDDLE AGES

The article examines the problem of the relationship between secular and spiritual power in the eleventh century. The preconditions and reasons that made the Great Schism possible are analyzed. The peculiarities of the events of 1054 are determined. The main consequences of the split of the churches for the eastern universal church are outlined. The influence of Schism on the further evolution of state-church relations is traced. The study of this problem is primarily due to the fact that despite the diversity of research, there are virtually none that would reveal the schism and its consequences from the standpoint of interaction of secular and spiritual power in the Eastern and Western Roman Empire. In order to scientifically comprehend the problem, a comparative-historical method was used, as well as a method of analysis, systematization and generalization. The article for the first time provides a comprehensive analysis of the problem of division of the Christian church. The peculiarities of Schism in the context of the relationship between secular and spiritual power in the Western and Eastern Roman Empire are determined.

Key words: Christian church, state-church relations, pope, patriarch, Great Schism.

У середньовічній історії чільне місце у духовному й суспільно-політичному житті займала церква. В умовах загального занепаду культури, що стався після розпаду Римської імперії, церква упродовж тривалого періоду залишалась єдиним спільним інститутом для всіх християнських держав, підтримкою якого прагнула заручитись світська влада. Однак еволюціонуючи від есхатологічних уявлень бідноти до державної релігії багатьох країн світу, християнство зазнало чимало трансформацій. Поширюючись на численні території, воно вбирало особливості тієї чи іншої культурної ойкумени, формуючи тим самим певні відмінності між церквами. З часом ці незначні, на перший погляд, дрібнички переросли у визначальну передумову до розколу колись єдиної християнської церкви. Необхідність вивчення цієї проблеми зумовлена передусім тим, що незважаючи на різноманіття досліджень, фактично немає таких, у яких було би розкрито схизму та її наслідки саме з позиції взаємодії світської і духовної влади у Східній та Західній Римській імперії.

Деякі дослідники у своїх наукових доробках звертали особливу увагу на процес розділення церков, враховуючи як внутрішньополітичні, так і зовнішньополітичні аспекти Західної Римської та Візантійської імперій, зокрема Успенський Ф. [16], Норвіч, Дж. [9], а окремі історики розглядали Схизму виключно з позицій Візантії, наприклад Рансімен С. [11], Скабаланович Н. [13] чи Риму – Розкков, В. [12], Вудс, Т. [4].

Методологія дослідження ґрунтується на загальнонаукових та спеціально- історичних методах наукового пізнання. З метою наукового осмислення проблеми застосований метод аналізу. У межах історичного підходу використаний порівняльно-історичний, історико-генетичний, хронологічний методи. Визначення конкретних результатів наукового дослідження здійснювалось за допомогою методу систематизації та узагальнення.

Метою статті є здійснення комплексного аналізу проблеми розколу християнської церкви у 1054 р.

Завдання полягає у визначенні особливостей Схизми в контексті взаємовідносин між світською і духовною владою в Західній та Східній Римській імперії.

Виклад основного матеріалу. Іконоборство не найкращим чином відобразилось на взаємовідносинах світської і духовної влади у Візантійській імперії. Тим більше, політика, яку проводили візантійські правителі й патріархи починаючи з VIII ст., дедалі більше поглиблювала суперечності між римською і візантійською церквами.

Фактично ніколи не існувало об'єднаної єдиним керівником християнської церкви. Причин тому було багато, але однією з них була фундаментальна відмінність в підході цих церков до окремих християнських принципів (догматів). Візантійці, які вважали, що доктринальні питання міг вирішувати тільки Вселенський собор, обурювалися самовпевненістю папи, якого вони вважали лише *primus inter pares*, тобто «першим поміж рівних» серед патріархів [9, с. 85].

Західна церква відокремилась вже з IV століття. І папа, і Константинопольський патріарх намагались підкорити своєму керівництву всі християнські церкви, поширити свої догматичні та

політичні погляди, звичаї та обряди, збільшуючи при цьому власні прибутки та політичний вплив. Це намагання особливо проявлялось в боротьбі за титул «Вселенський». До 1054 р. між фактично незалежними Західною та Східною церквами відносини були часом дружніми, часом ворожими.

Ворожі відносини між церквами мали місце в IV ст., в кінці VI, і особливо в часи імператорів-іконоборців, які вирвали з-під влади папи візантійські володіння в Сицилії та в Південній Італії. Стосунки між главами церков загострились ще більше з початком християнізації Великої Моравії та Болгарії, коли на чолі Західну церкву очолював папа Миколай I Великий (858–867 рр.), а Константинопольським патріархом був Фотій (858–867 рр.).

Боротьба між Фотієм та Миколаєм йшла по лінії «розділення церков», спричиняючи істотні догматичні та обрядові відмінності. В XI ст. спостерігається велика агресивність західноєвропейського рицарства і Західної церкви. Як і переважна більшість середньовічних конфліктів, ця тенденція до агресивності, до воєнно-колонізаційного руху набувала релігійної форми. Релігійний фанатизм був ідеологічним виправданням загарбань і вбивств у воєнно-колонізаційному русі та церковній експансії як проти нехристиянських народів, так і проти «еретиків». Бажання Західної церкви до верховенства над усім світом, якраз і відповідало агресивному характеру західних феодалів [1, с. 329].

У Візантії існувала відносно сильна державна влада, яка могла захистити церкву своїм «світським мечем». Імператорська влада стояла на сторожі недоторканості церковних ієрархів; своїм законодавством проти еретиків та вільнодумців вона захищала позиції церкви. Історично склалося так, що монархічний принцип влаштування церкви не отримав розвитку на Сході: над церковними ієрархами канонічно стояли собори (вселенські та помісні), а над собором – світська влада, формуючи принцип цезаропапізму. Ця підпорядкованість церкви світській владі, що існувала у Візантії, була неможлива в умовах феодалної роздробленості на Заході. Тому в Західній Європі Східну церкву намагались показати як неправильну, а Західну церкву, з її монархічним принципом – як єдино правильну: духовну владу Римського папи вважали Вселенською, тобто всесвітньою.

Візантійський імператор безпосередньо не призначав єпископів – це було справою патріарха та вищого єпископату. Але сама патріархія знаходилась у повній залежності від імператорської влади. У Візантії, Болгарії, Сербії, Київській Русі церква фактично перебувала під контролем світської влади. Церковні догмати не могли бути прийняті проти волі імператора. Візантійський кесар міг широко розпоряджатися церквою. І Юстиніан, і Лев VI постійно втручались в її справи. Воля імператорів була законом для церкви. Такий тип державно-церковних відносин для Західної церкви був не властивим. Там церква мала значно більшу самостійність. У Візантії єпископи та ігумени не воювали, як на Заході: володіння та інтереси церкви централізовано захищала держава. Папа та єпископи на Заході мали свої збройні сили, які склалися з найманців. Натомість у патріарха Константинопольського власного війська не було [1, с. 331].

Разом з тим, у Візантії духовенство теж робило спроби посісти пануюче становище, але це відбувалось в часи правління слабких імператорів. Такі прагнення мали місце у середині XI ст., коли імперію очолював нерішучий логофет Константин Морій. Патріарх був поборником панування церкви над світською владою. Патріархом в цей час був рішучий і енергійний Михаїл I Кируларій (1043–1058 рр.). Цей східний ієрарх часто вступав у суперечки з імператором.

Боротьба між церквами в середині XI ст. формально почалась із суперечки про обряди (визнання Римською Церквою філіокве, самовільно введеного як догмат до Нікейсько-Константинопольського Символу віри; заборона константинопольським патріархом деяких латинських обрядів, зокрема вживання до Євхаристії хліба, позбавленого квасу (опрісноків)), але фактично велась у різних сферах церковної політики та дипломатії. Розгорнулась низка серйозних конфліктів, зокрема і за території. Якщо за часів Миколая I і Фотія боротьба велась, головним чином, за Велику Моравію і Болгарію, то в XI ст. вона відновилась, в першу чергу, за Південну Італію, що перебувала під владою Візантії, хоча не була економічно пов'язана з нею, а грецький елемент все більше витіснявся італійською народністю.

Щоб зберегти за собою Південну Італію, візантійська влада намагалась відділити населення Апулії і Калабрії від населення італійських областей і закріпити тут грецький обряд. Все духовенство Південної Італії було підпорядковане Константинопольському патріарху. Візантія використовувала релігійну суперечку для утвердження свого політичного становища [11, с. 153].

У першій половині XI ст. на візантійські володіння у Європі напали норманські рицарі. Папи спочатку допомагали їхньому просуванню, вважаючи, що з падінням візантійської влади зникне і грецький обряд в церкві. Але коли нормани почали нападати і на володіння Римської церкви, то Римський понтифік став їх ворогом і закликав до вигнання рицарських загонів з Італії. Лев IX сам очолив військо. Його відносини з Візантією в цей період стали порівняно дружніми, оскільки візантійці також добре розуміли, які наслідки може мати норманське вторгнення і давали собі відповідь в тому, що єдина надія на порятунок Італії полягала у зміцненні союзу Заходу і Сходу. Але патріарх Михаїл Кируларій не довіряв латинцям та із зневагою ставився до ідеї папського верховенства. Крім того, він вважав, що подібний альянс буде перешкодою для повернення спірних територій з-під юрисдикції Риму під управління Константинополя [9, с. 86].

Імператор Константин IX Мономах (1042–1055 рр.) виступив проти норманів у союзі з папою. Для зміцнення цього союзу він обіцяв, що церкви у візантійських володіннях Південної Італії будуть підпорядковані не Константинопольському патріарху, як це було за часів іконоборців, а Римській церкві. Ця обіцянка була дана в суворо секретному порядку. Особливо приховувалася вона від патріарха Кируларія. Але той все ж дізнався про неї і виступив проти планів імператора [1, с. 332].

У Візантії імператор Константин намагався зберегти союз із папою, але патріарх обурився: він хотів зберегти грецький обряд в Італії навіть після падіння там візантійської влади. 1053 р. через архієпископа Лева Охридського патріарх послав архієпископу Іоанну Транійському (або Трану) листа, в якому твердив, що латинські церковні обряди є відступом від християнства і переростають у ересь. Послання Лева не було розраховане на вузьке коло осіб, в ньому навпаки відкрито йшла мова про те, що із листом повинні ознайомитися «всі франкські архієреї і сам папа». Окрім того, адресату «рекомендувалось» прочитати звинувачувальний акт у присутності всього народу і, зробивши декілька копій, розіслати всім латинським архієреям Італії, закликаючи їх в ім'я Бога «виправитися» [15, с. 30–31].

Кируларій направив Трану листа уже від свого імені, де патріарх у більш коректній формі висловив «батьківську» стурбованість деякими відхиленнями Західної церкви від східної практики. Очевидно, що цей лист також було розраховано на велику аудиторію.

Так було покладено початок церковному розколу. Сам папа не мав наміру розривати стосунки з патріархом, а тому відкрито не виступав проти нього. Натомість папські легати вимагали від патріарха відмови від звинувачень латинських церковних звичаїв у ересі та визнання грецьких обрядів відступом від «істинної» церкви. При розгляді питання про «розділення церков» слід брати до уваги і боротьбу за слов'янські території.

Однак, головна суперечка між церквами розгорнулася у Константинополі, який тоді був великим торговим центром. Водночас він був могутнім центром товарного виробництва предметів розкоші. Політика імператорів зводилась до сприяння ввезенню товарів у Константинополь задля того, щоб столиця імперії залишилась центром торгівлі. Жодних заходів, що сприяли б вивезенню товарів, дослідники в політиці візантійських імператорів не знаходять. Вивіз найцінніших товарів, що могли б стати основою міжнародної торгівлі, був заборонений. Це призвело до того, що італійці, генуезці та флорентійці, які вели самостійні торгові операції з арабським Сходом, незважаючи на заборону Візантії, почали витісняти грецьких купців у сфері міжнародної торгівлі.

Упродовж другої половини X ст. італійці зміцнюють своє становище в Константинополі. Стан константинопольського ремесла і торгівлі значно погіршилося. Для італійських міст важливо було не допустити асиміляції, єдиною перешкодою до якої могла бути релігійна різниця. Не випадково італійські купці чіплялись за обрядові особливості Західної церкви – це був єдиний спосіб зберегти свій вплив серед візантійського населення [1, с. 335].

Іноземні купці на середину IX ст. отримали право мати свої церкви у Візантії. У X ст. вони слугували місцем об'єднання заїжджих купців; іноземні купці також отримували особливі привілеї з політичних міркувань. Але зосередження навколо церков конкуруючих іноземних купців викликало вороже ставлення до них зі сторони не так влади, як місцевого населення і константинопольського духовенства. Останнє в особі італійських церков вбачало своїх ворогів. Православні ієрархи почали звинувачувати їх у відступі від давніх обрядів. Неприязнь у

ставленні до італійців передавалась ченцям, які ще більше посилювали цю неприязнь, переводячи її в релігійну нетерпимість і фанатизм. 1054 р. чернець Студійського монастиря Микита Стифат видав трактат, в якому звинувачував латинську церкву в порушенні християнських обрядів [2, с. 254].

Трактат Стифата був відкритим викликом для папи, оскільки Студійський монастир у багатьох богословських диспутах традиційно займав проримську позицію. Отож, в уявленні християнського світу, зважаючи на цю ситуацію, все виглядало так, ніби Рим дійсно сильно прогрішився перед православ'ям, якщо навіть від студитів стали лунати критичні висловлювання проти папи. Окрім того, Микита Стифат назвав Римського єпископа «псом і злим діячем» [15, с. 32–33].

Коли стало відомо про поразку папи при Чивітате, котра засвідчила фіаско усіх сподівань візантійців на допомогу папи у боротьбі з норманами для спасіння своїх володінь в Італії, Константинопольський патріарх вирішив не церемонитись із латинянами у Царгороді і наказав закрити латинські церкви. Такі дії патріарха були відчутним ударом по місцевих італійських колоніях.

У січні 1054 р., коли папа ще перебував у неволі, з Риму направили делегацію в Константинополь у складі кардинала Гумберта, єпископа Сильва Кандіди, Фредеріка Лотаринського, канцлера римської курії, і Петра, архієпископа Амальфі – міста, вірні якого були юридично залежними від Константинопольського патріарха. Ця делегація привезла два листи, перший був адресований Кируларію. У ньому йшлося про примат Римського папи, окрім того було піддано критиці вживання патріархом титулу «екуменічний». Гумберт виступив із захистом деяких латинських церковних обрядів. Другий лист було адресовано імператору Константину Мономаху (1042–1055 рр.), в якому, між іншим, були скарги на Кируларія за адміністративні заходи супроти латинських церков, які практикували незнані Східній церкві звичаї. Варто зазначити, що кардинал Гумберт для підтвердження своїх висновків вдавався до сфальшованого документа під назвою «Donatio Constantini» («Константинів дар») [12, с. 216].

У цьому листі вперше і з особливою різкістю висвітлена думка про абсолютне верховенство Римської Церкви над іншими християнськими Церквами, про поєднання в особі глави Римської Церкви первосвященницької і королівської влади. Закликаючи патріарха до смирення і покірності, папа вказує йому, що своїм ієрархічним піднесенням він зобов'язаний саме єпископу Риму.

«Константинопольська Церква, – каже він, – ні по Божих, ні по людських правах не мала ніякої переваги над Антіохійською та Александрійською Церквою, проте Римська Церква, як чадолюбива мати, перейнялася тим, аби надати Константинопольській Церкві переваги честі нарівні з найголовнішими церковними кафедрами, тому вона і посіла друге місце після Римської Церкви» [16, с. 171].

На підставі джерельних матеріалів суть вищезгаданих листів мала свій прецедент в адміністративних заходах патріарха Кируларія, стосовно церковних обрядів вірмен, які в 1046 р. потрапили під верховенство Візантії. Діяльність патріарха Кируларія в цьому питанні була спрямована на уніфікацію. Коли до нього не прислухались ні вірмени, ні латиняни, патріарх наказав позамикати всі вірменські й латинські церкви (1052 р.).

З усього згаданого випливає, що метою трьох прибулих латинян не було з'ясування і залагодження непорозумінь між двома патріархами. Головною ціллю було здобути прихильність візантійського імператора Константина IX для розгрому норманів, а тим самим звільнення папи. Привітав їх тільки сам імператор, який, як і латиняни, насамперед був зацікавлений у розгромі норманів поверненні свого права в Південній Італії.

Монарх втрутився і в конфлікт між Гумбертом і патріархом. Він був дуже стурбований скандалом – наслідком агресивної активності Кируларія, тому вжив деякі заходи для забезпечення миру в Церкві. Його зусиллями Микита Стифат відмовився від свого твору, щиро попросив вибачення у легатів і навіть піддав анафемі ганьбителів Римської церкви. Не підтримала Кируларія і авторитетна Антіохійська кафедра, яка запропонувала вирішити всі спірні обрядові питання в дусі ікономії (поблажливого ставлення до особистостей і упущення деяких канонів задля її користі, спасіння). Константинопольський патріарх з гіркотою констатував, що зазнає поразки в усіх напрямках. На довершення його нещастя наказом імператора були знову відкриті всі латинські церкви у візантійській столиці [2, с. 253].

Римських достойників прийняв патріарх Михайло Кируларій, однак латинські легати не сприймали верховенство патріарха. Це все було причиною заяви Кируларія, що легати не є послами папи, а репрезентують лише самих себе, тим більше, що в кінці квітня 1054 р. до Константинополя дійшла звістка про смерть папи Лева IX, а тому легати втратили право виступити від імені померлого.

Це все спонукало Гумберта до рішучих дій, з врахуванням власних інтересів. В суботу 15 липня 1054 р. перед богослужінням, увійшовши до соборної церкви св. Софії, зложив на вівтарі буллу, якою відлучив від Церкви Михаїла Кируларія та всіх, хто був на боці патріарха. На завершення Гумберт, зневажаючи святиню, демонстративно обтрусив порох із взуття і крикнув у бік богомольців: «Бог бачить і буде судити» [4, с. 128].

Патріарх Кируларій, у відповідь на буллу Гумберта, скликав 20 липня 1054 р. собор місцевих єпископів, який став на захист патріарха, прокляв кардинала Гумберта і осіб, що його супроводжували, але не Західну церкву. Ця приватна непродумана булла, була оприлюднена в той час, коли папська столиця залишалась вакантною. Звіт, який подав Гумберт після приїзду в Рим, справив таке враження, що в короткому часі весь Захід повірив, що Візантійська церква перебуває в схизмі.

Подібною була ситуація і в Східній церкві. Акт 20 липня 1054 р. був підтверджений східними патріархами (Єрусалимським, Антіохійським та Александрійським). Таким чином,

починаючи з 1054 р., через взаємне прокляття, ініційоване Римською церквою, відбувся формальний розкол християнської церкви.

Схизмі 1054 р. був властивий інший характер, ніж чварам, що мали місце за Фотія. Тоді населення столиці було осторонь релігійної суперечки, а ієрархи більше сперечалися з догматичних питань. Тепер же населення Константинополя усвідомлювало небезпеку для Візантії стати колонією італійських торговців. В релігійній формі громадськість засвідчила свій протест проти іноземців. Розкол 1054 р. був підтриманий грецькою народністю і тому став остаточним [1, с. 338].

Схизма християнської церкви закріпила становище італійських купців у Константинополі та Галаті. Водночас вона сприяла планам військового проникнення італійців на Схід. Візантійські володіння в Італії були ліквідовані 1071 р. Після цього почалися походи південно-італійських норманів на Візантію. Вони здійснювались окремо від хрестових походів або ж одночасно з ними. Хрестоносці дивилися на греків як на єретиків і схизматиків. Саме тому хрестоносний рух набув антигрецького характеру, що виявився як у першому, так і, особливо, в другому поході, коли частина хрестоносців воювала проти греків. Нарешті, тривалий наступ на Візантію закінчився IV хрестовим походом у 1204 році.

У наступні століття католицька церква робила спроби об'єднання церков, але, як відомо, під об'єднанням вона розуміла винятково підпорядкування Східних церков Апостольському престолу. Всі спроби подолати розкол церков у баченні римської курії завжди були політичною грою, розрахованою на релігійнепідкорення східних народів.

Висновки. Отож, давні суперечки між Західною і Східноюхристиянськими церквами, які мали місце фактично завжди, вийшли на новий, більш радикальний, рівень у XI ст., коли вирішилась доля колись єдиної християнської Церкви. Через істотні розбіжності в обрядах, територіальні суперечки, боротьбу за звання Вселенського патріарха відбувся розкол, внаслідок якого постало дві, незалежні одна від одної, церкви – католицька, із латинським обрядом богослужіння і православна, із східним.

Церковна Схизма 1054 р. була, певною мірою, історично закономірним об'єктивним актом, оскільки шляхи феодального розвитку на Заході та Сході мали свою специфіку і відмінності, а релігійні уявлення й організація церкви, як елементи державної структури, відображали ці особливості.

Джерела та література

1. Балух В. Візантиністика : Курс лекцій. Чернівці : Книги-XXI, 2006. 606 с.
2. Величко А. Византийская симфония. Москва : Вече, 2013. 388 с.
3. Величко А. Папизм на Западе и на Востоке: из истории церковно- государственных отношений времен Византийской Империи. *Православное Поволжье*. 2007. Вип. 4. С. 5–96. URL: <http://vizantolog.ru/wp-content/uploads/2011/01/Папизм-на-западе-и-востоке.pdf>.

4. Вудс Т. Как Католическая церковь создала западную цивилизацию. Москва : Мысль, 2010. 280 с.
5. Зарубин Н. Средневековая церковь. Москва : Нева, 1999. 258 с.
6. Лебедев А. История разделения Церквей в IX, X и XI веках. 1900. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/tserkov-i-gosudarstvo-v-zakonotvorchestve-yustiniana/viewer875>
7. Лінч Дж. Середньовічна Церква / [пер. з англ.]. Київ : Основи, 1994. 492 с. URL:https://shron1.chtyvo.org.ua/Joseph_H_Lynch/Serednovichna_Tserkva.pdf.
8. Лозинский С. История папства. Москва : Политиздат, 1986. 382 с. URL: <http://historic.ru/books/item/f00/s00/z0000072/index.shtml>.
9. Норвич Дж. История Византии / пер. с. англ. Н. М. Заблоцкого. Москва : АСТ, 2010. 542 с. URL: http://loveread.ec/view_global.php?id=63397.
10. Омельчук В. Симфонія влад у політико–правовій моделі Візантійської імперії. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. Вип. 3. С. 14–19.
11. Рансимен С. Восточная схизма. Византийская теократия. Москва : Наука, 1998. 239 с.
12. Розкков В. Очерки по истории Римско-католической церкви. Москва : Колокол, 1994. 305 с.
13. Скабаланович Н. Разделение церквей при патриархе Михаиле Керулларию. 1884. URL: http://www.odinblago.ru/razdelenie_cerkvei.
14. Скальфи Р. Краткая история Католической церкви. Москва : Милан-Москва, 1998. 208 с.
15. Солодовников В. История Церкви. Псков : Духовная академия Содружества евангельских христиан России, 2011. 233 с.
16. Успенский Ф. История Византийской империи. Том 3. Период Македонской династии (867–1057 гг.). Москва : АСТ, 2014. 797 с. URL: <http://loveread.ec>.

References

1. Balukh V. Vizantynistyka : Kurs lektsiy. Chernivtsi : Knyhy-XXI, 2006. 606 s.
2. Velichko A. Vizantiyskaya simfoniya. Moskva : Veche, 2013. 388 s.
3. Velichko A. Papizm na Zapade i na Vostoke: iz istorii tserkovno- gosudarstvennykh otnosheniy vremen Vizantiyskoy Imperii. *Pravoslavnoye Povolzhye*. 2007. Vyp. 4. S. 5–96. URL: <http://vizantolog.ru/wp-content/uploads/2011/01/Papizm-na-zapade-i-vostoke.pdf>.
4. Vuds T. Kak Katolicheskaya tserkov sozdala zapadnuyu tsivilizatsiyu. Moskva : Mysl, 2010. 280 s.
5. Zarubin N. Srednevekovaya tserkov. Moskva : Neva, 1999. 258 s.
6. Lebedev A. Istoriya razdeleniya Tserkov v IX, X i XI vekakh. 1900. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/tserkov-i-gosudarstvo-v-zakonotvorchestve-yustiniana/viewer875>.
7. Lynch Dzh. Seredniovichna Tserkva / [per. z anhl.]. Kyiv : Osnovy, 1994. 492 s. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Joseph_H_Lynch/Serednovichna_Tserkva.pdf.

8. Lozinskiy S. Istoriya papstva. Moskva: Politizdat, 1986. 382 s. URL: <http://historic.ru/books.shtml>.
9. Norvich Dzh. Istoriya Vizantii / per. s. angl. N. M. Zablotskogo. Moskva : AST, 2010. 542 s. URL: http://loveread.ec/view_global.php?id=63397
10. Omelchuk V. Symfoniya vlad u polityko-pravoviy modeli Vizantiyskoyi imperiyi. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 2013. Vyp. 3. S. 14–19.
11. Ransimen S. Vostochnaya skhizma. Vizantiyskaya teokratiya. Moskva : Nauka, 1998. 239 s.
12. Rozkkov V. Ocherki po istorii Rimsko-katolicheskoy tserkvi. Moskva : Kolokol, 1994. 305 s.
13. Skabalanovich N. Razdeleniye tserkvey pri patriarkhe Mikhaile Kerullarii. 1884. URL: http://www.odinblago.ru/razdelenie_cerkvei.
14. Skal'fi R. Kratkaya istoriya Katolicheskoy tserkvi. Moskva : Milan-Moskva, 1998. 208 s.
15. Solodovnikov V. Istoriya Tserkvi. Pskov : Dukhovnaya akademiya Sodruzhestva yevangeliskikh khristian Rossii, 2011. 233 s.
16. Uspenskiy F. Istoriya Vizantiyskoy imperii. Tom 3. Period Makedonskoy dinastii (867–1057 gg.). Moskva : AST, 2014. 797 s. URL: <http://loveread.ec>.

УДК: 271/4

ФЕНОМЕН «ПОЛЮВАННЯ НА ВІДЬОМ» ТА ЙОГО ВИЯВИ У СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ ЄВРОПІ

Тетяна Печоха

Рівненський державний гуманітарний університет

Україна, 33027, Рівне, вул. Пластова, 31

e-mail: tetanapikaluk68@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8850-4791>

Олена Ворон

Рівненський державний гуманітарний університет

Україна, 33027, Рівне, вул. Пластова, 31

E-mail: olenavoron1@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5418-5296>

У статті досліджується проблема інтерпретації такого історичного явища як «полювання на відьом»; висвітлено визначальні тенденції поширення полювань на відьом у Західній Європі часів Середньовіччя; розкрито реакцію середньовічного суспільства на переслідування за чаклунства.

Ключові слова: «полювання на відьом», переслідування за чаклунство, Католицька церква, релігійне інакодумство.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І. ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Микола Федоришин

ПІВДЕННО-СХІДНИЙ КОРДОН ПЕРЕСОПНИЦЬКОГО КНЯЗІВСТВА У
СЕРЕДИНІ XII СТОЛІТТЯ 3

Грина Максимчук

ЯРОСЛАВ МУДРИЙ ЯК РОЗРОБНИК НОВИХ ПРОГРЕСИВНИХ КОНЦЕПЦІЙ
РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА 11

Андрій Комар-Маліновський

ТРАДИЦІЇ КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ
ЗАКЛАДЕНІ ПЕТРОМ МОГИЛОЮ 15

Станіслав Мамчур, Валентина Доброчинська

ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КРИМСЬКОГО ХАНСТВА У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ
XVII – XVIII СТОЛІТТЯХ 23

Христина Головата, Валентина Доброчинська

ТРАГІЗМ НАУКОВОЇ ДОЛІ АГАТАНГЕЛА КРИМСЬКОГО (1871–1942 РР.) 31

Марта Боярчук

ЛЮДИНА В СВИТОГЛЯДІ Й ІДЕОЛОГІЇ МИТРОПОЛИТА ІЛАРІОНА
(ІВАНА ОГІЄНКА) 39

Софія Муштук

ЗМІНА СТАТУСУ І ВНУТРІШНІЙ УСТРІЙ
ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ В МІЖВОЄННІЙ ПОЛЬЩІ 47

Вікторія Ішук

ТЕАТРАЛЬНЕ ЖИТТЯ ВОЛИНСЬКОГО ВОСВОДСТВА
МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ 52

Руслан Сіромський

«ОБЕРЕГТИ ВІД НЕБАЖАНИХ КОНТАКТІВ»:
ПОВОЄННІ ПОЇЗДКИ ПЕТРА КРАВЧУКА В ЗАХІДНІ ОБЛАСТІ УРСР 65

Богдан Олешко, Віталій Півоварчук

РЕЛІГІЙНА ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМ
50-X – 60-X РР. 73

Дмитро Малезик

СОЦІАЛЬНА СТРУКТУРА ТВОРЧОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ РСРВ
1960-ТІ – НА ПОЧАТКУ 1980-X РР. 79

Максим Залужний

АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ БОЛОХІВСЬКОГО ГОРОДИЩА НА ТЕРИТОРІЇ
ЗАМКУ У СТАРОКОСТЯНТИНОВІ 87

РОЗДІЛ II. ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Наталія Плюта, Аліна Корольова

МОНУМЕНТАЛЬНІ КОРАБЕЛЬНІ ПОХОВАННЯ РАНЬОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ
НА ПРИКЛАДІ АРХЕОЛОГІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ НОРВЕГІЇ 91

Аліна Хведас, Олена Ворон

СХИЗМА 1054 РОКУ У КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ
ВІДНОСИН СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ 99

Тетяна Печоха, Олена Ворон

ФЕНОМЕН «ПОЛЮВАННЯ НА ВІДЬОМ» ТА ЙОГО ВИЯВИ У
СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ ЄВРОПІ 108

Мар'яна Кобзар, Оксана Ворон

НАУКОВА ПРАКТИКА МІСІОНЕРІВ ОРДЕНУ ЄЗУЇТІВ В АЗІЇ XVI–XVIII СТОЛІТТЯХ . 118

Валентин Константинов

МОЛДАВСКОЕ КНЯЖЕСТВО В НАЧАЛЕ 20-ГОДОВ XVII ВЕКА И ПОСОЛЬСТВО В
ИСТАМБУЛ КШИШТОФА ЗБАРАСКОГО 127

Вячеслав Ціватий

ДИПЛОМАТІЯ, ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА І КУЛЬТУРА КОМУНІКАЦІЇ ВРАНЬОМОДЕРНІЙ
ЄВРОПІ: СПЕЦИФІКА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН, ПРОФЕСІЙНІ ПРАКТИКИ ТА
ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ МОДЕЛІ ДИПЛОМАТИЧНОЇ СЛУЖБИ ІТАЛІЇ 137

Світлана Свінцицька, Олена Ворон

РАСОВА СЕГРЕГАЦІЯ В СИСТЕМІ ПРАВОСУДДЯ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ 149

Андрій Богданович

БОРОТЬБА САМОДЕРЖАВ'Я З ТОЛЬСТВОМ У БІЛОРУСЬКИХ ГУБЕРНІЯХ У
XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ 161

Боголейша Светлана

ВЛИЯНИЕ ИДЕОЛОГИИ КРАЯ НА РАЗВИТИЕ БЕЛОРУССКОГО И ЛИТОВСКОГО
НАЦИОНАЛЬНЫХ ДВИЖЕНИЙ В НАЧАЛЕ XX ВЕКА 169

Александр Кукса

ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ТЕХНІЧЕСКИХ ЗНАНИЙ В СТЕНАХ
НАРОДНЫХ УНИВЕРСИТЕТОВ 178

Руслан Постоловський

ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ СРСР У 1953–1964 РОКАХ 185

Степан Синяк

БУДАПЕШТСЬКИЙ МЕМОРАНДУМ І РОСІЙСЬКА ІНТЕРВЕНЦІЯ В УКРАЇНІ 196

Марина Климко

ВОЕННО-ПАТРИОТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ
РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ 203

РОЗДІЛ III. ПРОБЛЕМИ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА ІСТОРИОГРАФІЇ

Петрик Дмитро

ПРАЦІ РАДЯНОЛОГІВ ЯК ЦІННЕ ДЖЕРЕЛО ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ СРСР 209

Роман Михальчук

ГОЛОКОСТ В РІВНОМУ В СУЧАСНІЙ АМЕРИКАНСЬКІЙ
ІСТОРИОГРАФІЇ: ДОСЛІДЖЕННЯ ДЖЕФФРІ БЕРДЗА 217

Оксана Лепеш

МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ ИНТЕГРАЦИЯ ИСТОРИИ С ДРУГИМИ НАУКАМИ КАК
ОСНОВА СОВРЕМЕННЫХ ИСТОРИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ 224

Ольга Северова, Микола Жук

ЕТАПИ ПОШУКУ ГЕНЕАЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ 232

Катерина Попова

ЦІНІСНІ ПОСИЛИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ АКТІВ
У «СИСТЕМІ КООРДИНАТ» ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ УКРАЇНИ 239

Ліннік Юрій

ПРОБЛЕМА ЕВДЕМОНІЗМУ У ФІЛОСОФІЇ 246

ISSN 2519-1942

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

ВИПУСК 33

Відповідальність за достовірність і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей несуть автори опублікованих матеріалів та їх наукові керівники. Думки авторів статей з позицією редколегії можуть не співпадати.

Відповідальний за підготовку збірника до видання – **Валерій Шеретюк**

Комп'ютерна верстка – **Лариса Федорук**

Обкладинка – **Григорій Волохов**

Підписано до друку 0 1.12.2021 р. Папір офсетний.

Гарнітура «Times New Roman».

Наклад 300. Зам. № 247/1. Ум. друк. арк. 17,06.

Віддруковано засобами різнографічного друку

ПП Самборський І.О.

вул. Княгині Ольги, 8, м. Рівне, 33028

ISSN 2519-1942

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Рівненський державний гуманітарний університет. Збірник наукових праць. Випуск 33. Рівне, 2021. 256 с.

УДК 94(477) + 94 (100)

А 43

ББК 63.3 (4Укр)

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2021